

Universitat de Lleida

GUIA DOCENT **FORMACIÓ CONTÍNUA**

Coordinació: ISUS BARADO, SOFIA

Any acadèmic 2019-20

Informació general de l'assignatura

Denominació	FORMACIÓ CONTÍNUA			
Codi	14460			
Semestre d'impartició	2N Q(SEMESTRE) AVALUACIÓ CONTINUADA			
Caràcter	Grau/Màster	Curs	Caràcter	Modalitat
	Màster Universitari en Psicopedagogia	1	OPTATIVA	Presencial
Nombre de crèdits assignatura (ECTS)	5			
Tipus d'activitat, crèdits i grups	Tipus d'activitat	PRAULA	TEORIA	
	Nombre de crèdits	3	2	
	Nombre de grups	1	1	
Coordinació	ISUS BARADO, SOFIA			
Departament/s	PEDAGOGIA			
Informació important sobre tractament de dades	Consulteu aquest enllaç per a més informació.			
Idioma/es d'impartició	Català / Castellà			

Professor/a (s/es)	Adreça electrònica professor/a (s/es)	Crèdits impartits pel professorat	Horari de tutoria/lloc
DE LA FUENTE ROMERO, JUAN FRANCISCO	juanfran.delafuente@udl.cat	5	

Objectius acadèmics de l'assignatura

- Identificar les principals característiques de la transformació del món del treball actual i la seva repercussió en la formació contínua.
- Contextualitzar la formació contínua en les polítiques generals de gestió de persones en les organitzacions.
- Analitzar el mercat de treball i les seves tendències en la formació i la qualificació professional.
- Comprendre la rellevància de la formació contínua en les organitzacions i la seva importància en els processos de transformació i millora.
- Desenvolupar estratègies per elaborar plans de formació adaptats a les necessitats de les organitzacions.
- Entendre les lògiques dels processos lligats a la formació.
- Saber dissenyar indicadors i quadre de comandament lligats a la formació de les persones.
- Conèixer experiències d'èxit de formació contínua en les organitzacions.
- Desenvolupar capacitat per innovar en formació contínua.

Competències

Competències Generals.

CG1. Integrar els coneixements i avanços de la psicopedagogia en la seva actuació professional, amb actitud reflexiva i crítica, prenent decisions a partir d'una anàlisi dels problemes, integrant coneixements i enfrontant-se a la complexitat derivada d'una informació incompleta.

CG2. Implicar-se en la pròpia formació permanent, reconeixent els aspectes crítics que han de millorar l'exercici de la professió, adquirint independència i autonomia com a aprenenta, i responsabilitzant-se del propi aprenentatge i del desenvolupament de les seves habilitats per mantenir i incrementar la competència professional.

CG3. Prendre consciència de les seves creences i estereotips sobre la pròpia cultura i altres cultures o grups, i de les seves implicacions sobre l'actuació professional respectant les diferències individuals, socials i culturals.

CG4. Saber comunicar les seves decisions professionals, (i conclusions), els coneixements i raons últimes que les sustenten tant a públics especialitzats com no especialitzats, d'una manera clara i adaptada a les seves necessitats.

CG5. Saber resoldre problemes en entorns nous o poc coneguts, i en contextos més amplis o multidisciplinaris, així com generar processos innovació i canvi.

CG6. Respecte als drets fonamentals d'igualtat entre homes i dones, a la promoció dels Drets Humans i als valors propis de la cultura de la pau i dels valors democràtics.

Competències específiques

CE2. Assessorar i orientar els professionals de l'educació, així com als agents socioeducatius en l'organització, el disseny, la implementació i l'avaluació de processos i experiències d'ensenyament-aprenentatge, facilitant l'atenció a la diversitat i afavorint la igualtat d'oportunitats.

CE4. Dissenyar, implementar i avaluar programes, projectes, serveis, polítiques i pràctiques educatives, amb la finalitat de donar resposta a les necessitats de les persones, organitzacions i/o col·lectius específics.

Competències pròpies de la matèria

- Capacitat per dissenyar, impartir, gestionar i avaluar processos formatius en les organitzacions.
- Valorar, contrastar i prendre decisions sobre l'elecció dels mètodes i tècniques adequades en cada situació o context formatiu.
- Crear plans de formació, gestionar la seva aplicació i avaluar la seva qualitat i impacte en el sistema productiu.
- Adquirir independència i autonomia per seguir aprenent al llarg de tota la vida, responsabilitzant-se del propi aprenentatge i del desenvolupament de les seves competències professionals adaptades als canvis.

Continguts fonamentals de l'assignatura

- Contextualització

L'entorn socioeconòmic

El treball i les organitzacions

Les organitzacions empresarials avui

Integració de la formació en la gestió. Alineació amb sistemes de gestió certificables (ISO, EFQM, etc.)

Màrqueting

Sistema de la formació professional, ocupacional i contínua Organització i gestió de la formació en l'empresa Finançament de la formació. Subvencions i bonificacions

- Enfocament basat en competències
- Avaluació de necessitats de formació. Elements d'entrada.
- Disseny de plans i programes

General:

Disseny d'un pla de formació Gestió de programes i projectes

Enfocaments específics i polítiques generals de recursos humans:

Planes de carrera Planes d'acolliment Planes de successió

Polítiques i plans d'igualtat Polítiques de conciliació Processos de selecció

- Estratègies d'Intervenció. La interacció didàctica

Mètodes i tècniques Recursos

Disseny d'activitats

Clima propici per a l'aprenentatge

- Avaluació i qualitat de la formació

L'impacte i eficàcia de la formació Disseny d'indicadors

Avaluació de la satisfacció de parts interessades

- Anàlisi i millora. Autoreflexivitat.

- Innovació en els processos de formació contínua en les organitzacions

Innovació metodològica Entorns e-learning

Gestió del coneixement, el talent i del canvi en les organitzacions Empowerment

Creació d'entorns creatius i innovadors Equips eficient

Eixos metodològics de l'assignatura

Activitat formativa	Hores destinades a la activitat formativa	Percentatge de presencialitat
Teoria / Classes magistrals. Presentacions en classe per a la conceptualització bàsica i vocabulari específic de la matèria.	15	100 %
Treball en grup. Elaboració i presentació de plans de formació en empreses i organitzacions	65 (10 presencials + 55 no presencials)	15 %
Estudi de casos. Anàlisi de models d'aprenentatge en les organitzacions i metodologies de formació	5	100 %
Resolució de problemes	20 (15 presencials + 5 no presencials)	75 %
Debats dirigits i col·loquis	2,5	100 %
Seminari sobre sistemes d'avaluació de la qualitat de la formació i el seu impacte en les organitzacions	2,5	100 %

Anàlisi crítica de lectures relacionades amb l'assignatura suggerides pel professor	15 (no presencial)	0 %

Pla de desenvolupament de l'assignatura

SESSIÓ	DESCRIPCIÓ	OBJECTIUS	TASQUES PROFESSOR/A	TASQUES ALUMNES	AVALUACIÓ
1	Contextualització	Identificar les principals característiques de la transformació del món del treball actual i la seva repercussió en la formació continua.	Preparació de material audiovisual i Exposició magistral. Proposta de lectures i activitats	Reflexionar sobre els continguts	Presentació de produccions
2	Contextualització	Contextualitzar la formació continua en les polítiques generals de gestió de persones en les organitzacions Analitzar el mercat de treball i les seves tendències en la formació y la qualificació professional	Preparació de material audiovisual i Exposició magistral. Proposta de lectures i activitats	Deduir en grups de tres les funcions del tutor i reflexionar sobre les que té assignades	Presentació de produccions
3	Enfocament basat en competències	Comprendre la rellevància de la formació continua en les organitzacions i la seva importància	Preparació de material audiovisual i Exposició magistral. Proposta de lectures i activitats	Elaborar i Representar entrevistes amb les famílies	Presentació de produccions
4	Avaluació de necessitats de formació	Comprendre la rellevància de la formació continua en les organitzacions i la seva importància en els processos de transformació i millora.	Preparació de material audiovisual i Exposició magistral. Proposta de lectures i activitats	Visionar un vídeo Reflexionar sobre els continguts	Presentació de produccions

5	Avaluació de necessitats de formació	Desenvolupar estratègies per elaborar plans de formació adaptats a les necessitats de les organitzacions.	Preparació de material audiovisual i Exposició magistral. Proposta de lectures i activitats	Activitats	Presentació de produccions
6	Disseny de plans i programes	Desenvolupar estratègies per elaborar plans de formació adaptats a les necessitats de les organitzacions.	Preparació de material audiovisual i Exposició magistral. Proposta de lectures i activitats	Activitats	Presentació de produccions
7	Enfocaments específics i polítiques de recursos humans	Entendre les lògiques dels processos lligats a la formació.	Preparació de material audiovisual i Exposició magistral. Proposta de magistral.	Preparació d'activitats per a les diferents intervencions: primària, secundària i terciària	Presentació de produccions
8	Interacció didàctica	Desenvolupar estratègies per elaborar plans de formació	Preparació de material audiovisual i Exposició adaptats a les necessitats de les organitzacions.	Anàlisi de la premsa i mitjans de comunicació . Proposta de lectures i activitats magistral. Proposta de lectures i activitats	Presentació de produccions
9	Avaluació i qualitat de la formació	Saber dissenyar indicadors i quadre de comandament lligats a la formació de les persones. Conèixer experiències d'èxit de formació contínua en les organitzacions.	Preparació de material audiovisual i Exposició magistral. Proposta de lectures i activitats	Debat sobre la normativa vigent	Presentació de produccions
10	Anàlisi i millora. Autoreflexivitat	Conèixer experiències d'èxit de formació contínua en les organitzacions.	Adreça de produccions dels alumnes	Lectura i anàlisi dels continguts	Presentació de produccions

11	Innovació	Desenvolupar estratègies per elaborar plans de formació adaptats a les necessitats de les organitzacions. Desenvolupar capacitat per innovar en formació contínua	Adreça de produccions dels alumnes	Estructurar diverses itineraris i el seu procés orientador	Presentació de produccions
12	Presentació de treballs Conclusions	Conèixer experiències d'èxit de formació contínua en les organitzacions.	Adreça de produccions dels alumnes	Localitzar i analitzar bones pràctiques d'orientació a les empreses	Treball en equip

Sistema d'avaluació

L'avaluació contínua de la formació adquirida es realitzarà a través de:

- Assistència i participació en les classes (40%)
- Presentació de les reflexions i conclusions entorn de les lectures recomanades. Qualitat en la resolució de les activitats i casos pràctics que es plantegin al llarg de l'assignatura (30%)
- Aportacions d'articles o referències a llibres, webs o documentals relacionats amb la matèria (5%).
- Pràctica transversal: Elaboració d'un pla de formació en una organització. (25%). L'avaluació d'aquest punt es realitzarà mitjançant el model 360º.

Bibliografia i recursos d'informació

- ALEX B.(1991: *Descripción y registro de las cualificaciones. El concepto de cualificación*. En Formación Profesional, 2, 23-27. Berlin. CEDEFOP.
- ANECA- Agencia Nacional de Evaluación de la Calidad y Acreditación en <http://www.aneca.es/> (consultado el 20.09.2003)
- AQF *Advisory Board. Guidelines on Cross-Sector Qualification Linkages*. En <http://www.aqf.edu.au> (Consultado 17.10.03)
- AQF. *Implementation Handbook*. En <http://www.aqf.edu.au> (Consultado 17.10.2003)
- AUSTRALIAN NATIONAL TRAINING AUTHORITY (2002): *Annual National Report of the Australian Vocational Education and Training System 2002*.
En <http://www.anta.gov.au/images/publications/ANRVol12.pdf> (Consultado 2.10.2003)
- BANCO MUNDIAL (1998). *El conocimiento al servicio del desarrollo. Informe sobre el desarrollo mundial*. Madrid : Mundi Prensa / Banco Mundial.
- BAUMAN, Z. (2006): *Vida líquida*. Barcelona. Paidós.
- BENNETT, G.K.; SEASHORE y A.G. WESMAN (1995): *DAT : tests de aptitudes diferenciales*. Madrid : TEA.
- BIOLLEY, G. (1992): "Educación y formación: instrumentos de futuro" en *La dimensión humana de la empresa del futuro*. Congreso Mundial de Dirección de Personal. Bilbao. AEDIPE-Deusto.
- BJORNAVOLD, J. Y SELLIN, B. [Coords.] (1998): *Glossary of terms on qualifications and competencies, accreditation and validation, knowledge and learning, forecasting, anticipation and occupational trends analysis*. CEDEFOP
- BLAKE, R. R., MOUTON, J.S. (1964): *The Managerial Grid*. Houston, Gulf.
- BLASCO, B. Y FERNÁNDEZ-RAIGOSO, M. (1994). *Los análisis de necesidades de formación. Proyecto Atlántica*. Oviedo: KRK.

- BUNK, G.P. (1994). La transmisión de las competencias en la formación y perfeccionamiento profesionales de la R.F.A. En: *Revista Europea de Formación Profesional*, 2, (8-14). Berlín: CEDEFOP.
- BUSS, A, R., POLEY, W. (1979): *Diferencias Individuales. Rasgos y Factores*. México, Editorial el manual moderno,
S.A. de C. V.
- CABALLO, V. E. (1989): *Teoría, evaluación y entrenamiento de las habilidades sociales*. Valencia, Promolibro.
- CABRERA, F. ET ALT. (1993). *Manual de formación pedagógica básica para formadores*. Barcelona: PPU.
- CALLEJO, M^ªL, JUARROS, O., RUIZ DÁVILA, M. (2002). Retos educativos en la Sociedad de la Información, *Revista CRITICA*, Nº 895, 17-23
- CASPAR, P. (1994). *La inversió immaterial*. Taleia, 9, 34-39.
- CASTELLS, M. (2000). *Aprender en la sociedad de la información*. Fundación Santillana. Madrid
- CATTELL, R. B. (1967): *The Scientific Analysis of Personality*. Chicago, Aldine.
- CCE (1985): *Correspondencia de las cualificaciones de formación profesional entre los estados miembros de la Comunidad Europea*. 85/368, 16.07.1985 - DO L199, 31.07.1985. Luxemburgo: Comisión de las Comunidades Europeas.
- CEDEFOP (1990): *Perspectivas de formación profesional para determinados estados miembros de la Comunidad Europea*. Berlín: Centro Europeo para el Desarrollo de la Formación Profesional.
- CEDEFOP (1998): *Glossary of terms on qualifications and competencies*. Tesaloniki. CEDEFOP.
- CELA, J.; MONTSERRAT, S.; FLORES, O. (2002). *Competencias profesionales de un perfil psicopedagógico en el proceso de incorporación de la Tecnologías de la Información y Comunicación (TIC) a la docencia universitaria*. Comunicación presentada en el Congreso VIRTUAL EDUCA 2002 [Valencia, 12-14 de junio de 2002].
- COMISIÓN EUROPEA (1995). *Libro Blanco sobre Educación y Formación: Enseñar y Aprender. Hacia la Sociedad Cognitiva*. Bruselas: Oficina de Publicaciones Oficiales de las Comunidades Europeas.

- COMISIÓ EUROPEA (1996). *Libro Verde: Cooperación para una Nueva Organización del Trabajo*. Bruselas: Oficina de Publicaciones Oficiales de las Comunidades Europeas.

- COMISIÓ EUROPEA (1996b): *Libro Verde: Vivir y Trabajar en la Sociedad de la Información: Prioridad para las Personas*. Bruselas. Oficina de Publicaciones Oficiales de las Comunidades Europeas.

- COMISIÓ EUROPEA (2000). *Memorandum sobre el aprendizaje permanente*. Bruselas. Oficina de Publicaciones Oficiales de las Comunidades Europeas.

- COMISIÓ EUROPEA (2000): *Concebir la educación del futuro. Promover la innovación con las nuevas tecnologías*. Informe de la Comisión de las Comunidades Europeas al Consejo y al Parlamento Europeo. Bruselas. Oficina de Publicaciones Oficiales de las Comunidades Europeas.

- COMISIÓ EUROPEA (2001): *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment*. Strasbourg: Council of Europe.

- CONOCER (1997). "La normalización y certificación de competencia laboral: Medio para incrementar la productividad de las empresas". *Sistemas Normalizado y de Certificación de Competencia Laboral*.

- COSTA, JR., P.T. y MCCRAE, R.R., (1999): *NEO PI-R, Inventario de Personalidad NEO Revisado*. Madrid, TEA Ediciones, S.A.

- DELCOURT, J. (1999): Nuevas presiones a favor de la formación en la empresa. *Revista Europea de Formación Profesional*, 17, 3-14. Tesalonica. CEDEFOP.

- DELCOURT, J.; FUSULIER, B. Y MAROY, C. (1997). *La place de l'entreprise dans les processus de production de la qualification: effects formateurs de l'organisation du travail*. Luxembourg: CEDEFOP.

- DELORS, J. [Coord.] (1996): *La educación encierra un tesoro*. Madrid: Santillana. UNESCO.

- DEPARTAMENT D'ENSENYAMENT (1996): *Guia Didàctica dels Cicles Formatius*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.

- Diccionario de Competencias Genéricas. [en línea]
<http://www.gestiopolis.com/recursos/documentos/fulldocs/rrhh/dicomgen.htm> (consultado el 20.10.2003)

- DIRECCIÓ DE FORMACIÓ PROFESSIONAL (1992): *La profesionalidad en la Reforma de la Formación Profesional Reglada*. Vitoria-Gasteiz: Departamento de Educación, Universidades e Investigación. Gobierno

Vasco.

-DUARTE, A.; PRENDES, M^a.P. (1998): Pantallas multimedia en CEBRIÁN DE LA SERNA, M. et al.: *Recursos tecnológicos para los procesos de enseñanza y aprendizaje*. Málaga: ICE/Universidad de Málaga.

-DYBOWSKI, G. (1995): El aprendizaje profesional en el contexto de procesos fabriles de innovación. Implicaciones para la formación profesional. *Formación Profesional*, 5, 43-48.

-ECDL: <http://ecdl.ati.es/ECDL-portada.html> (consultado el 13.10.2003)

-ECHEVERRÍA, B. (1993). *Formación Profesional: Guía para el seguimiento de su evolución*. Barcelona: PPU.

-ECHEVERRÍA, B. (COORD.) ISUS, S; SARASOLA L. Y BLAZQUEZ, B. (1996): *Orientació professional*.

Barcelona: Universitat Oberta de Catalunya.

-ECHEVERRÍA, B. ; ISUS, S. Y SARASOLA L. (2001): *Cualificaciones-Competencias: La contribución de los proyectos Leonardo da Vinci y ADAPT*. Madrid. Instituto Nacional de las Cualificaciones. INEM. Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales.:

-ECHEVERRÍA, B., ISUS, S. Y SARASOLA, L. (2000): "Evaluation of a Transversal Technique-Vocational Education and Training Program at Colombia" en Beck, K.: *Evaluation and assessment of flexibility, mobility and transferability in European countries*. Brussels/ Mainz. European Commission. COST Action A11.

-ECHEVERRÍA, B.; ISUS, S.; SARASOLA, L. (2000). "Evaluation of a Transversal Technique - Vocational Education and Training Program at Colombia". A: AA.VV (2000). *Evaluation and assessment of flexibility mobility and transferability in European countries: Flexibility, transferability, mobility as targets of vocational education training* [European cooperation in the field of scientific and technical research]Brussels. p. 141-149.

-El Espacio Europeo de la Enseñanza Superior: Declaración conjunta de los ministros europeos de educación reunidos en Bolonia el 19 de junio de 1999. [en línea] http://www.aneca.es/modal_eval/convergencia_bolonia.html (consultado el 02.10.2003)

-ERNST & YOUNG CONSULTORES (1998): *Manual del director de recursos humanos*. Madrid. Cinco días.

-EYSENCK, H. J. (1960): *The Structure of Human Personality*. London, Methuen.

-FESTINGER, L. (1975). *Teoría de la disonancia cognitiva*. Madrid: Instituto de estudios políticos.

- FOURGOUS, J.M. ET LAMBERT, H.P. (1993): *Evaluar a las personas*. Bilbao: Deusto.

- FOURGOUS, J.M. Y LAMBERT, H.P. (1993): *Evaluar a las personas*. Bilbao. Ediciones Deusto.

- GALLART, M. A. Y JACINTO, C. (1995): Competencias laborales: tema clave en la articulación educación-trabajo. *Buenos Aire: CIID-CENEP*.

- GENERALITAT DE CATALUNYA (1996): *Guia dels cicles formatius*. Barcelona. Departament d'Ensenyament.

- GICK, A Y PALLARÉS, T. (1997): *Las competencias: ¿Qué está pasando en Europa?*. Capital Humano. 45, 4-5

- GOLEMAN. D. (1999): "La inteligencia que hace triunfar a las empresas" *Magazine La vanguardia*. Barcelona. 31 de enero.

- GÓMEZ HERNÁNDEZ, J.A. Prácticas y experiencias de la alfabetización informacional en GONZI, A. Y ATHANASOU, J. (1996): *Instrumentación de la educación basada en competencias. Perspectiva de la teoría y la práctica en Australia*. Madrid. Ed. Limusa.

- GONZI, A. Y ATHANASOU, J. (1996). *Instrumentación de la educación basada en competencias. Perspectiva de la teoría y la práctica en Australia*. Ed. Limusa.

- GROOTINGS, P. (1994): De la Cualificación a la Competencia: ¿De qué hablamos?. *Revista Europea de Formación Profesional*, 1, 5-7.

- HERNÁNDEZ LÓPEZ, J. M. (2000): *La personalidad. Elementos para su estudio*. Madrid. Biblioteca Nueva.

- IRIARTE, M. (2003) *Competencias emergentes en una economía global*. Instituto de máquina herramienta.

- JESSUP, G. (1991): *NVQ's and the Emerging Model of Education and Training*. London. The Falmer Press.

- JOLIS, N. (1997): *Piloter les compétences*. Paris: Les Edicions d'organisation.

- JORAS, M. (1995): *Le bilan de compétences*. Paris. PUF.

KIRKPATRICK, D. (1999): *Evaluación de acciones formativas*. Barcelona. Gestión 2000.

-LE BOTERF (1991): *Ingeniería y evaluación de los planes de formación*. Madrid-Barcelona. Deusto.

-LEVY-LEBOYER (2000): *Feedback de 360º*. Barcelona. Gestión 2000.

-Ley Orgánica 5/2002 de 19 de junio de las Cualificaciones y de la Formación Profesional. Boletín Oficial del Estado.

-LOPEZ J. Y LEAL I. (2002): *Cómo aprender en la sociedad del conocimiento*. Barcelona. Ed. Gestión 2000.

-MAYER, R. E. (1983): *Pensamiento, resolución de problemas y cognición*. Barcelona, Ediciones Paidós.

-MAZARIEGOS, A.; SOPENA, Q.; CERVERA, M.; CRUELLS, E. Y RUBIO, F.(1999): *Competencias transversales:*

un reto para la formación profesional. Barcelona: SURT-FORCEM.

-MC CLELLAND, D. C. (1961): *The Achieving Society*. New York, Van Nostrand Reinhold.

-MERTENS, L. (1996). *Competencia laboral: sistemas, surgimiento y modelos*. Montevideo: Cinterfor/OEI.

-MERTENS, L. (1998). *La gestión por competencia laboral en la empresa y la formación profesional*. Madrid: OEI.

-MORALES, R. Y AGÜERA, A. S. (2002). *Capacitación basada en objetos reusables de aprendizaje*. Boletín IIE, 23-

1. <http://www.iie.org.mx/2002a/tendencias.pdf>. [Consulta: 28.11.2003]

-MOSCOVICI, S. (1985): *Psicología Social I. Influencia y cambio de actitudes. Individuos y grupos*. Barcelona, Ediciones Paidós.

-MTAS (1999): *Nuevo Programa Nacional de Formación Profesional (1998-2002)*. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales.

-MTAS (2003): *Programa Nacional de Formación Profesional* en <http://www.mtas.es/empleo/formacion/indexframe.htm> (consultado el 24.10.2003)

- MTAS (2003): *Sistemas Nacionales de Cualificaciones y Formación Profesional*. Madrid. Instituto Nacional de las Cualificaciones. Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales.

- MUCHINSKY, P. (2000): *Psicología aplicada al trabajo*. Madrid. Paraninfo.

- MYERS, D.G. (1999). *Psicología*. Madrid: Editorial Médica Panamericana, S. A.

- MYERS, D.G. (2001). *Psicología social*. Madrid: McGraw-Hill.

- NYHAN, B. (1999): "Cómo construir organizaciones autoformativas: comprobaciones prácticas de la teoría" en *Revista de Formación Profesional*, 16, 16-25. CEDEFOP.

- OCDE (1997). *Prepared for Life?. How to Measure Croos-Curricular Competencies*. París: OCDE.

- OIT (1999): *Informe sobre el empleo en el mundo 1989-99*. Organización Internacional del trabajo.

- OLIVARES RODRIGUEZ, J., MÉNDEZ CARRILLO, F. X. (1999): *Técnicas de modificación de conducta*. Madrid, Biblioteca Nueva.

- ORDOÑEZ, M. (coord.) (1995): *La nueva gestión de los recursos humanos*. Madrid. gestión 2000, S.A.

- ORTEGA, P. (1986). "Estrategias para el cambio de actitudes. Dimensiones prácticas de los modelos de Fishbein- Ajzen y Bandura". En: ESCAMEZ, J. y JUAN, P. (1986). *La enseñanza de actitudes y valores*. Valencia: Nau llibres.

- PEREÑA BRAND, J. (1997): *TSAV Test semántico de aptitud verbal*. Madrid, TEA Ediciones, S.A.

- PÉREZ, E. Y RODRIGO, B. (1998). *Desarrollo y evaluación de recursos humanos*. Madrid. Pirámide

- POZO, J. I. (1989): *Teorías cognitivas del aprendizaje*. Madrid, Ediciones Morata, S. A.

- RANDELL, G. ET ALT. (1992). *La valoración y la formación del personal. Primer paso para una dirección eficaz*. Bilbao: Deusto Ediciones, S.A. & AEDIPE.

-RAVEN, J.C., COURT, J.H., RAVEN, J.(1996): *RAVEN Matrices Progresivas*. Madrid, TEA Ediciones, S.A.

-RETUERTO, E. (1989): La información sobre las cualificaciones. Una variable fundamental para la formación profesional a escala comunitaria. En *Formación Profesional*, n.3 Tesalonica. CEDEFOP.

-ROBBINS, S.P. (1987): *Comportamiento Organizacional. Conceptos, controversias y aplicaciones*. México, Prentice

- Hall Hispanoamericana, S.A.

-RODRÍGUEZ MARTÍN, C. (2003). *Psicología social: cómo influimos en el pensamiento y la conducta de los demás*.

Madrid: Pirámide.

-RODRÍGUEZ, A. y SEOANE, J. (1989). *Creencias, actitudes y valores*. Madrid: Alambra.

-ROVIRA, T.; FERNÁNDEZ, J. y EDO, S. (2000). "Análisis de la influencia de la conducta en la ilusión de control". *Anales de psicología*, vol . 16, nº 1: p. 13-21.

-RUIZ DÁVILA M. *Educación para la ciudadanía y nuevas tecnologías en el marco de las nuevas alfabetizaciones*.

Instituto de Estudios Pedagógicos Somosaguas (IEPS). Fundación Castroverde. Madrid.

-SALINAS, J.M. (1996): *Formación y orientación laboral*. Madrid: Interamericana Mc.Graw-Hill.

-SARASOLA, L. (2000): *La competencia de acción como nuevo referente profesional*. Lección magistral del proyecto docente. San Sebastián.UPV.

-SEISDEDOS, N. (2000): *TISD Test de interpretación selectiva de datos*. Madrid, TEA Ediciones, S.A.

-SENGE, P. (2000): *La danza del cambio*. Barcelona. Gestión 2000.

-SEUSSIS-Surveys of European Universities Skills for ICT for Staff and Students. [en línea]
[http://www.siu.no/isocenglish.nsf/va_\(OpenProjects\)/88103?OpenDocument](http://www.siu.no/isocenglish.nsf/va_(OpenProjects)/88103?OpenDocument)
<http://www.intermedia.uib.no/seusiss/index.html> (consultado el 21.10.2003)

-TARPY, R. M. (1986): *Aprendizaje y Motivación Animal*. Madrid, Editorial Debate.

-TUNING. Rediseño Curricular en Europa: El Proyecto Tuning. [en línea]

<http://www.mecesup.cl/bolonia/tuning.htm>;

<http://www.relint.deusto.es/TUNINGProject/index.htm> (consultado el 20.10.2003)

-WEINER, B. (1979): *Human motivation*: New York : Holt, Rinehart and Winston, cop.

-YUSTE HERNANZ, C. (1991): *IGF, Inteligencia general y factorial*. Madrid, TEA Ediciones, S.A.

-ZABALZA, M.A. (2002). *La enseñanza universitaria. El escenario y sus protagonistas*. Madrid: Narcea.